วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่*

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศ.ดร.
ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขอถวายความเคารพแด่พระเดชพระคุณองค์นายกสภามหาวิทยาลัย ท่านพระเถรา - นุเถระ ผู้บริหาร คณาจารย์ฝ่ายบรรพชิตและนิสิตฝ่ายบรรพชิต ว่าที่พุทธศาสตรบัณฑิต พุทธศาสตรมหาบัณฑิตและพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตทุกรูป ขอเจริญพรท่านผู้บริหารคณาจารย์ฝ่ายคฤหัสถ์ และว่าที่บัณฑิตฝ่ายคฤหัสถ์ทุกท่าน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เปิดการศึกษาในระดับอุดมศึกษามากว่า ๖๐ ปีแล้ว และมหาวิทยาลัยได้ขยายการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาในหลายประเทศ โดยเฉพาะเราได้ประสานงานก่อตั้งสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติจนสำเร็จ โดยมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่มหาจุฬาฯ เราจึงมีส่วนในการกำหนดทิศทางการศึกษาพระพุทธศาสนาทั่วโลก จึงเป็นโอกาสที่เราจะได้มองไปข้างหน้าว่า เราจะก้าวต่อไปทางไหนและจะกำหนดทิศทางการศึกษาพระพุทธศาสนาของโลกให้เป็นไปอย่างไร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นความหวังของคณะสงฆ์ไทยและเป็นความหวังของชาวพุทธนานาชาติ ดังที่เขาให้ความเชื่อมั่นเรา เราจะก้าวต่อไปโดยเชื่อมโยงกับสิ่งที่เราทำมาในอดีต โดยเฉพาะในด้านองค์ความรู้ทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

** เรียบเรียงจากปาฐกถาในการสัมมนาพุทธศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ หอประชุมพุทธมณฑล อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เมื่อวันศุกร์ที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๒*

เมื่อจะก้าวต่อไป เราก็ต้องมองไปข้างหลัง เริ่มแต่พระราชปณิธานของสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ผู้ทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง เราตกลงกันแล้วว่าในพระราชปณิธานนี้ คำว่า พระไตรปิฎก หมายถึงพระพุทธศาสนา และคำว่าวิชาชั้นสูง หมายถึงศาสตร์สมัยใหม่ที่ศึกษากันในระดับอุดมศึกษา

เพราะฉะนั้นมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงเป็นสถานศึกษาพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ที่ศึกษาเล่าเรียนกันในมหาวิทยาลัยทั่วไป จากการตีความพระราชปณิธานของรัชกาลที่ ๕ อย่างนี้ มหาวิทยาลัยได้กำหนดปรัชญามหาวิทยาลัยในปัจจุบันไว้ว่า *"จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม"* และได้กำหนดวิสัยทัศน์ของมหาวิทยาลัยไว้ว่ามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาของโลก

บิดาของศาสตร์สมัยใหม่

คำว่า **"ศาสตร์"** หมายถึง *"ระบบการแสวงหาความรู้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์และระบบวิชาความรู้ที่ได้จากวิธีการเช่นนั้น"* (a system of acquiring knowledge based on scientific method) นั่นก็คือศาสตร์จะต้องมีวิธีการแสวงหาความรู้ ซึ่งใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ และได้องค์ความรู้มาจากวิธีการนั้น

อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ถือว่ากาลิเลโอเป็นบิดาแห่งศาสตร์สมัยใหม่ และจะโดยบังเอิญหรืออย่างไรก็ตาม ปีนี้ พ.ศ. ๒๕๕๒ ครบ ๔๐๐ ปีพอดี ที่กาลิเลโอพัฒนากล้องโทรทัศน์ส่องดูดาวบนท้องฟ้า องค์การสหประชาชาติจึงประกาศให้ปีนี้เป็นปีดาราศาสตร์สากลเพื่อรำลึกถึง ปี พ.ศ. ๒๑๕๒ ที่กาลิเลโอพัฒนากล้องโทรทัศน์จนสามารถส่องดวงดาวเห็นได้ เมื่อ ๔๐๐ ปีที่แล้ว ในสมัยกรุงศรีอยุธยา กาลิเลโอเริ่มยุควิทยาศาสตร์สมัยใหม่โดยการใช้เครื่องมือศึกษาหาความรู้ เขาไม่ได้คิดคำนึงแบบปรัชญาอย่างเดียวอีกต่อไป แต่ใช้เครื่องมือในการทดสอบ ตรวจสอบ เทียบเคียงความรู้ของตัวเอง ก็คือใช้กล้องส่องดูจนถึงดวงดาวบนท้องฟ้า

องค์การสหประชาชาติจึงกำหนดให้ปีนี้ พ.ศ. ๒๕๕๒ เป็นปีดาราศาสตร์สากล เพราะฉะนั้น ช่างประจวบเหมาะพอดีที่เรามาพูดเรื่องศาสตร์สมัยใหม่ในปีนี้ ซึ่งเริ่มต้นโดยกาลิเลโอนั่นเอง และองค์การสหประชาชาติก็จัดให้ปีนี้เป็นปีที่รำลึกถึงการใช้กล้องโทรทัศน์ที่เปิดศักราชของศาสตร์สมัยใหม่ แต่ประเทศไทยเรานั้น รัชกาลที่ ๔ ทรงเป็นบิดาแห่งวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ จึงถือได้ว่า โลกตะวันตกเริ่มศาสตร์สมัยใหม่มา ๔๐๐ ปี

กาลิเลโอได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งศาสตร์สมัยใหม่เพราะใช้กล้องโทรทัศน์ส่องดูดวงดาวทั้งหลายแล้วเปลี่ยนทฤษฎีเกี่ยวกับจักรวาล ก่อนหน้านั้นโลกตะวันตกก็คิดเหมือนคนไทยในสมัยโน้น คือเชื่อว่า มีพระอาทิตย์ขึ้นและพระอาทิตย์ตก พระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกและตกทางทิศตะวันตก แสดงว่าโลกอยู่นิ่งๆ พระอาทิตย์โคจรรอบโลก สมัยผมเป็นเด็กเล็ก ผมมองท้องฟ้า มองพระอาทิตย์ และจะถามผู้ใหญ่ว่า พระอาทิตย์ตกดินแล้วไปไหน ผู้ใหญ่บอกว่ามันไปเข้าหม้อแล้ว เทวดายกหม้อนั้นเหาะไปปล่อยพระอาทิตย์ให้ขึ้นทางทิศตะวันออก ผมก็เชื่ออย่างนั้น เพราะเป็นสามัญสำนึกของคนเรา เมื่อเห็นพระอาทิตย์ขึ้นและพระอาทิตย์ตก คนก็เชื่อว่าโลกอยู่นิ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาล พระอาทิตย์โคจรรอบโลก ศาสนาคริสต์ก็เชื่ออย่างนั้น

วิวาทะเรื่องศูนย์กลางของจักรวาล

ก่อนหน้ากาลิเลโอ นักคิดคนหนึ่งชื่อโคเปอร์นิคัสบอกว่า ดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล โลกโคจรรอบดวงอาทิตย์ ไม่มีใครเชื่อเขา จนกระทั่งกาลิเลโอได้ส่องกล้องโทรทัศน์ของเขา สังเกตปรากฏการณ์บนท้องฟ้าแล้วเห็นการเคลื่อนไหวของดวงดาวต่างๆ แล้วบอกว่าดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล ยืนยันการค้นพบของโคเปอร์นิคัส ถือว่าไปเปลี่ยนความคิดของคนที่เชื่อมาเป็นพันๆ ปี และที่สำคัญไปขัดแย้งกับคัมภีร์พันธสัญญาเดิม (Old Testament) ของศาสนาคริสต์ คัมภีร์พันธสัญญาเดิมซึ่งเป็นภาคแรกของไบเบิลระบุว่า *“พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างโลกไว้บนแท่น และโลกนั้นไม่อาจเคลื่อนที่ได้”* (The Lord set the earth on its foundations; it can never be moved) และว่า *“ดวงอาทิตย์ก็ขึ้นและตกไปแล้วหวนคืนสู่ตำแหน่งเดิม”* (And the sun rises and sets and resturns to its place) คัมภีร์พันธสัญญาเดิมของศาสนาคริสต์เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างนั้นและถือว่าเป็นสัจธรรมความจริงทางวิทยาศาสตร์ที่ใครไม่อาจโต้แย้งได้

เมื่อกาลิเลโอโต้แย้งเรื่องนี้จึงถูกถือว่าเป็นพวกนอกรีต ถูกจับขึ้นศาลศาสนา (Inquisition) ที่กรุงโรม ศาลศาสนาไต่สวนด้วยข้อหาว่าเป็นพวกนอกรีต มีสาเหตุจากการแสดงความเห็นว่าดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล ขัดกับคัมภีร์ทางศาสนาอย่างรุนแรง กาลิเลโอไม่ใช่ปฏิวัติวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่ยังได้ปฏิวัติความเชื่อทางศาสนาอีกด้วย ผลก็คือศาลศาสนาตัดสินว่าเขามีความผิดต้องโทษจำคุก และต่อมาได้เปลี่ยนโทษจำคุกให้เป็นกักบริเวณอยู่ในบ้าน ผลงานของกาลิเลโอถือว่าเป็นหนังสือต้องห้ามในยุคนั้น

อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ผู้ที่คนทั่วไปถือว่าเป็นตัวแทนของวิทยาศาสตร์ได้วิเคราะห์ความขัดแย้งกันระหว่างศาสนจักรที่กรุงโรม กับบิดาแห่งวิทยาศาสตร์สมัยใหม่คือกาลิเลโอว่า มาจากสาเหตุแห่งการล้ำเส้นกัน ที่ว่าล้ำเส้นคือวิทยาศาสตร์ไม่อยู่ในส่วนวิทยาศาสตร์ ศาสนาก็ไม่อยู่ในส่วนของศาสนา

ไอน์สไตน์เห็นว่าหน้าที่ของวิทยาศาสตร์คือการแสวงหาความจริงว่าอะไรเป็นอะไร แต่หน้าที่ของศาสนาคือการแสวงหาคุณค่าว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด ศาสนาเป็นเรื่องของศีลธรรมที่พยายามหาคำตอบว่ามนุษย์ควรดำรงชีวิตอย่างไรจึงจะมีค่าควรแก่ความเป็นมนุษย์ในจักรวาลนี้

วิทยาศาสตร์กับศาสนาก้าวก่ายหน้าที่กัน วิทยาศาสตร์ไม่ได้แสวงหาความจริงอย่างเดียว ยังกำหนดว่าอะไรควรไม่ควร อะไรถูกไม่ถูก อะไรดีไม่ดี ซึ่งมันไม่ใช่หน้าที่ของวิทยาศาสตร์ ส่วนศาสนาก็มักกำหนดว่า อะไรจริงอะไรเท็จ ซึ่งเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ จึงเกิดการล้ำเส้นแล้วก็เลยทะเลาะกัน ดังที่ศาสนาถือว่าคำสอนเรื่องโลกเป็นศูนย์กลางจักรวาลที่เขียนไว้ในคัมภีร์พันธสัญญาเดิมเป็นความจริงแท้ แน่นอนที่ปฏิเสธไม่ได้ เหตุเพราะศาสนาไปแทรกแซงวิทยาศาสตร์อย่างนี้จึงทะเลาะกับวิทยาศาสตร์ อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์วิเคราะห์ไว้อย่างนี้

พระพุทธศาสนาไม่เคยทะเลาะกับวิทยาศาสตร์

ตามทัศนะของไอน์สไตน์ เมื่อวิทยาศาสตร์ผูกขาดเรื่องคุณค่า ศาสนาผูกขาดเรื่องความจริง มันจึงมีปัญหาขัดแย้งกัน ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาไม่เคยขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์ เพราะเราถือว่าพระพุทธศาสนาสอนเรื่องศาสนา วิทยาศาสตร์ก็สอนเรื่องวิทยาศาสตร์ อะไร

ที่วิทยาศาสตร์บัญญัติว่าจริง พระพุทธศาสนาก็ไม่ขัดแย้ง

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า *"นาหं ภิกฺขเว โลเกน วิวทามิ"* เป็นต้น แปลความว่า *"ภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตย่อมไม่ขัดแย้งกับชาวโลก แต่ชาวโลกย่อมขัดแย้งกับเรา ธรรมวาทีย่อมไม่ขัดแย้งกับใครๆ ในโลก"* ธรรมวาทีคือผู้ที่พูดถึงสัจธรรมความจริง พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ต่างก็พูดถึงสัจธรรม แล้วจะทะเลาะกันได้อย่างไร ธรรมวาทีย่อมไม่ทะเลาะกัน และที่สำคัญก็คือว่า พระไตรปิฎกไม่ได้ผูกขาดความจริงทางวิทยาศาสตร์

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า *"อุปฺปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตานं อนุปฺปาทา วา ตถาคตานं จิตา ว สา ธาตุ ธมฺมฏฺจิตตา ธมฺมนิยามตา"* เป็นต้น แปลความว่า *"ภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตเจ้าทั้งหลายจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ธาตุนั้นคือ ธรรมฐิติ (ความดำรงอยู่ตามธรรมชาติ) ธรรมนิยาม (กฎธรรมชาติ) อิทัปปัจจยตา (ภาวะที่สรรพสิ่งเกิดดับตามเหตุตามปัจจัย) ก็ยังมีอยู่ พระตถาคตเจ้าย่อมตรัสรู้ทั่วถึงซึ่งธาตุอันนั้นแล้วบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่าย"*

ธรรมนิยามหรือกฎธรรมชาติมีอยู่เป็นกฎสากล ไม่ได้เป็นของพระพุทธเจ้าหรือของใคร ไอน์สไตน์ก็มีสิทธิ์ค้นพบ แม็กซ์ แพลงก์ และซิกมุนด์ ฟรอยด์ก็มีสิทธิ์ค้นพบ เพราะฉะนั้น ไม่มีใครผูกขาดความจริง เมื่อนักวิทยาศาสตร์ค้นพบความจริงนั้น ถ้าตรงกับที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ก็มีแต่เสริมให้พระพุทธศาสนาโดดเด่นขึ้นว่า พระพุทธศาสนาพูดเรื่องนี้มากว่าสองพันปีแล้ว ศาสตร์ทั้งหลายค่อยค้นพบตามหลังด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แต่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบก่อนแล้วด้วยวิธีการทางศาสนาคือสมถะและวิปัสสนา วิธีการอาจจะดูต่างกัน แต่ผลของการค้นพบเหมือนกันก็ยิ่งส่งเสริมพระพุทธศาสนาหรือถ้าขัดกันบ้าง พระพุทธศาสนาไม่ได้บอกว่าเป็นเรื่องนอกรีต

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาครอบจักรวาล

สัจธรรมที่มนุษย์แสวงหามี ๓ อย่าง คือ ความจริง (Truth) ความดี (Good) และความงาม (Beauty) ไอน์สไตน์เห็นว่า วิทยาศาสตร์ควรมุ่งแสวงหาและพิสูจน์ความจริง ส่วนศาสนาควรมุ่งแสวงหาความดีและศึกษาเรื่องศีลธรรม (For science can only ascertain

what is, but not what should be Religion, on the other hand, deals only with evaluations of human thought and action) นี่คือความแตกต่างระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์ในทัศนะของไอน์สไตน์ สิ่งที่เขาไม่เห็นด้วยก็คือการที่ศาสนาพยายามแทรกแซงพรมแดนของวิทยาศาสตร์และผูกขาดความจริงทางวิทยาศาสตร์

พระพุทธศาสนาแสวงหาความจริงและนำเสนอความจริงโดยไม่ผูกขาดความจริงว่ามีเฉพาะในพระพุทธศาสนา แท้ที่จริงพระพุทธศาสนาแสวงหาทั้งความจริง ความดีและความงาม การแสวงหาความจริงนี้เอง ทำให้พระพุทธศาสนายอมรับความจริงทางวิทยาศาสตร์ได้ นักวิทยาศาสตร์อย่างไอน์สไตน์ที่ศึกษาวิทยาศาสตร์ทะลุปรุโปร่งในที่สุดก็จะเห็นสัจธรรมความจริงที่ไม่ต่างจากมุมมองของพระพุทธศาสนา

เมื่อไอน์สไตน์เข้าถึงสัจธรรมความจริงแห่งทฤษฎีสัมพัทธ์แล้วเขาจึงมองโลกและจักรวาลนี้เป็นองค์รวม แม้แต่ศาสนาที่เขายอมรับก็ต้องเป็นศาสนาที่สอนแบบองค์รวมซึ่งเขาเรียกว่าศาสนาครอบจักรวาล(Cosmic religion) ดังที่ไอน์สไตน์กล่าวไว้ว่า “ศาสนาในอนาคตจะต้องเป็นศาสนาครอบจักรวาล ศาสนานั้นควรไปพ้นเรื่องพระเจ้าที่มีตัวตน และไม่มีคำสอนที่ให้ยึดติดคัมภีร์และเทววิทยา” (The religion of the future will be a cosmic religion. It should transcend personal God and avoid dogma and theology)

ไอน์สไตน์ อธิบายว่า ศาสนาครอบจักรวาลเป็นศาสนาที่ไม่พูดถึงพระเจ้าสร้างโลก แต่พูดถึง ๒ เรื่อง คือ เรื่องธรรมชาติกับเรื่องจิตใจ (natural and spiritual) เรื่องธรรมชาติเป็นฝ่ายรูปธรรมคือเป็นเรื่องสสารทางกายภาพที่วิทยาศาสตร์ศึกษา ส่วนเรื่องจิตใจเป็นเรื่องนามธรรมที่อยู่ในพรมแดนของศาสนา ตามปกติทั้งสองเรื่องนี้รวมกันไม่ได้ วิทยาศาสตร์มักไม่สนใจเรื่องนามธรรมหรือเรื่องจิตใจ ในขณะที่ศาสนาพูดแต่เรื่องจิตใจ โดยไม่สนใจเรื่องรูปธรรมที่วิทยาศาสตร์ศึกษา

ไอน์สไตน์กล่าวว่า ศาสนาในอุดมคติคือศาสนาครอบจักรวาลที่รวมเรื่องธรรมชาติที่วิทยาศาสตร์ศึกษากับเรื่องจิตใจที่ศาสนาศึกษาได้อย่างกลมกลืนเป็นเอกภาพ (unity) หรือเป็นบูรณาการ ถามว่าศาสนาครอบจักรวาลนั้นควรจะเป็นศาสนาอะไร ไอน์สไตน์ตอบว่า “ถ้าจะมีศาสนาใดศาสนาหนึ่งที่ตอบสนองความต้องการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ศาสนานั้นก็คือ

พระพุทธศาสนา" (If there is any religion that could cope with modern scientific needs it would be Buddhism)

อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์กล่าวว่าเป้าหมายของศาสนาครอบจักรวาลนั้นต้องปลดปล่อยมนุษย์จากพันธนาการแห่งตัณหาอุปาทาน (bondage of egocentric cravings) เราทุกคนติดคุกทางความคิดคือหลงผิดว่าตนเองสำคัญที่สุด ทั้งที่ในความเป็นจริงเราเป็นเพียงเศษเสี้ยวธุลีเล็กๆ ในสากลจักรวาล แต่เพราะความที่เรามีอัตตวาทุปาทานความยึดมั่นในตัวตน เราจึงคิดว่าตัวเราสำคัญที่สุด เรากักขังความคิดอยู่กับความหลงตัวเองว่าเราเก่ง เราแน่ เราเด่น เราดังโดยไม่ได้นึกว่าเราเป็นสมาชิกของพลโลกซึ่งเป็นเศษเสี้ยวธุลีหนึ่งในจักรวาล เรากักขังความคิดตัวเองอยู่แค่นี้แหละ จึงไม่เห็นความเชื่อมโยงของตัวเรากับสรรพสิ่ง ศาสนาต้องสามารถทำลายพันธนาการนี้ ดังคำของไอน์สไตน์ที่ว่า

"ถ้าเป้าหมายหนึ่งของศาสนาอยู่ที่การปลดปล่อยมนุษยชาติให้เป็นอิสระมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้จากตัณหาและภยาคติที่มีรากฐานอยู่บนอัตตา การคิดแบบมีเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ สามารถช่วยศาสนาให้บรรลุเป้าหมายนั้นได้อีกทางหนึ่ง" (If it is one of the goals of religion to liberate mankind as far as possible from the bondage of egocentric cravings, desires and fears, scientific reasoning can aid religion in yet another sense.)

พระพุทธศาสนาโดนใจไอน์สไตน์ตรงที่พยายามปลดปล่อยมนุษยชาติจากโซ่ตรวนของความยึดมั่นในอัตตาตัวตนแล้วนำเข้าสู่ความจริงที่ยิ่งใหญ่ คือเห็นความเป็นหนึ่งเดียวกับจักรวาล นั่นคือเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง ทฤษฎีสัมพัทธ์(relativity) ที่ไอน์สไตน์ค้นพบทำให้เขามองเห็นสรรพสิ่งในจักรวาลนี้เชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวเหมือนหลักปฏิจจสมุปบาทในพระพุทธศาสนา

เมื่อเรามองเห็นสรรพสิ่งเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวอย่างนี้แล้วเราจะเกิดความรู้สึกทึ่งที่เห็นสรรพสิ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัยอย่างมีระเบียบแบบแผน มะม่วงออกลูกเป็นมะม่วง มะละกอออกลูกเป็นมะละกอ ลิงออกลูกเป็นลิง คนคลอดลูกเป็นคน ทำไมจักรวาลจึงมีระเบียบแบบแผนอย่างนี้ ศาสนาเทวนิยมตอบทันทีว่าพระเจ้าสร้างโลกและวางกฎระเบียบเอาไว้

กฎธรรมชาติ

อัลเบิร์ต ไอส์สไตน์เห็นว่า จักรวาลนี้เป็นระเบียบและมีความสวยสดงดงามอย่างน่าทึ่งเกินกว่าที่สติปัญญาของมนุษย์จะรู้แจ้งแทงตลอดได้ (inaccessible to man) อย่างมากนักวิทยาศาสตร์จะค้นพบกฎธรรมชาติได้ทีละกฎสองกฎ วิทยาศาสตร์แต่ละสาขากลายเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่มองเห็นความจริงของจักรวาลได้บางแง่บางมุม จึงเป็นไปไม่ได้ที่วิทยาศาสตร์จะเสนอภาพรวมของจักรวาล อีกทั้งระบบระเบียบของจักรวาลทั้งหมดนั้นยิ่งใหญ่เกินกว่าที่นักวิทยาศาสตร์คนใดคนหนึ่งจะหยั่งรู้ได้ นี่แหละคือความลึกลับของจักรวาล

ไอน์สไตน์สรุปว่า *"ความรู้ที่ว่ายังมีสิ่งที่มนุษย์รู้แจ้งแทงตลอดไม่ได้ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของปัญญาที่ล้ำเลิศและความงามเจิดจรัสที่สุด ความรู้เช่นนี้ ความรู้สึกชนิดนี้แหละเป็นแกนของศาสนาที่แท้จริง"* (Center of true religiousness) ไอน์สไตน์ไม่เห็นด้วยที่จะตีความว่าปัญญาที่ล้ำเลิศนั้นคือพระเจ้า ความเป็นระเบียบแบบแผนในจักรวาลไม่ใช่ผลงานพระเจ้าสร้างโลกที่เขาเรียกว่า Personal God

คนสมัยโบราณเมื่อเห็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่อธิบายไม่ได้ เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ก็ยกให้เป็นการดลบันดาลของพระเจ้าทั้งหมด ศาสนาไหนบ้างที่จะกล้าอ้างว่าไม่มีพระเจ้า มีแต่พระพุทธศาสนาเท่านั้นที่ปฏิเสธพระเจ้า ระเบียบแบบแผนในจักรวาลเป็นเพียงกฎเป็นเพียงนิยามไม่มีมือที่มองไม่เห็นของพระเจ้ามาคอยชักใยอยู่หลังฉาก เพราะพระพุทธศาสนาสอนอย่างนี้ไอน์สไตน์จึงเห็นว่า พระพุทธศาสนาเข้ากันได้ดีกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ดังที่ไอน์สไตน์กล่าวว่า "ถ้าจะมีศาสนาใดศาสนาหนึ่งที่ตอบสนองความต้องการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ศาสนานั้นก็คือพระพุทธศาสนา (If there is any religion that could cope with modern scientific needs it would be Buddhism)"

พระพุทธศาสนาปฏิเสธว่าไม่มีพระเจ้าผู้วางระเบียบแบบแผนในจักรวาล ความเป็นระเบียบแบบแผนเป็นเพียงนิยามหรือกฎธรรมชาติ ๕ ประการ ดังนี้

อุตุนิยาม คือกฎแห่งฤดูกาลหรือกฎที่กำกับการโคจรของดวงดาวในท้องฟ้า กฎธรรมชาติที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น น้ำขึ้น น้ำลง ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า กฎแรงโน้มถ่วงของโลก ปัจจุบันก็คือกฎทางฟิสิกส์ที่กำกับความเป็นไปของสิ่งไม่มีชีวิตทั้งหลาย

พีชนิยาม คือกฎแห่งเมล็ดพันธุ์หรือกฎทางชีววิทยาที่กำหนดให้สิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์สืบต่อลักษณะเฉพาะไปยังลูกหลาน เช่น มะม่วงออกลูกเป็นมะม่วง ลิงออกลูกเป็นลิง ทั้งมนุษย์ สัตว์และพืชทั้งหลายสืบต่อเนื่องกันไปรุ่นแล้วรุ่นเล่าไม่ขาดสาย ปัจจุบันเราเรียกว่ากฎพันธุกรรม

จิตนิยาม คือกฎเกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่น จิตเกิดดับเป็นกระแส จิตมีเครื่องประกอบคือเจตสิกซึ่งเกิดดับพร้อมกับจิต กฎเกี่ยวกับการทำงานของจิต เรียกว่ากฎทางจิตวิทยาในปัจจุบัน

กรรมนิยาม คือ กฎแห่งเหตุและผลที่กำกับความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มนุษย์เจริญหรือเสื่อมเพราะการกระทำ

ธรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติที่กำหนดความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัย นั่นก็คือหลักปฏิจจสมุปบาท กฎธรรมชาตินี้เป็นกฎใหญ่ที่ครอบคลุมกฎทั้ง ๔ ข้อข้างต้น

กฎ ๔ ข้อแรกคือ อุตุนิยาม พีชนิยาม จิตนิยามและกรรมนิยาม แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กฎทางรูปธรรมคือพีชนิยามและอุตุนิยามฝ่ายหนึ่งกับทางนามธรรมคือจิตนิยามและกรรมนิยามอีกฝ่ายหนึ่ง นั่นคือเป็นกฎที่กำกับนามรูปนั่นเอง

กฎทั้ง ๔ นี้ประสานรวมอยู่ภายใต้กฎใหญ่ที่สุดคือกฎธรรมนิยามหรือกฎธรรมชาติ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม กฎธรรมชาตินี้มีอยู่ พระพุทธองค์เป็นแต่เพียงผู้ค้นพบเช่นเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์ต่างทยอยค้นพบกฎทั้งฝ่ายรูปธรรมและนามธรรมเพิ่มเติมเข้ามา พระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธกฎธรรมชาติที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบเหล่านั้น ทั้งนี้ เพราะไม่ว่านักวิทยาศาสตร์จะค้นพบกฎใหม่อะไรออกมาก็ไม่เกินไปกว่านิยามทั้ง ๕ ดังกล่าวมาแล้ว เพราะเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงไม่ขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์

เมื่อถามว่าใครสร้างโลกและกฎธรรมชาติ ศาสนาเทวนิยมตอบว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้าง เบอร์ทรัสด์ รัสเซล นักปรัชญาชั้นนำชาวอังกฤษย้อนถามว่า ถ้าพระเจ้าเป็นผู้สร้าง ใครเล่าสร้างพระเจ้าขึ้นมา คงจะต้องมีผู้สร้างต่อๆ กันไปไม่รู้จบ

พระพุทธศาสนายืนยันว่า *“โกจิ กตฺตา วา กาเรตา นตฺถิ”* แปลว่า *“ไม่มีใครเป็นผู้สร้างเองหรือสั่งให้สร้าง”* พระพุทธศาสนาเป็นที่สนใจของวิทยาศาสตร์ตรงที่ไม่มีคำสอนเรื่อง

พระเจ้าสร้างโลก นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังเป็นศาสนาแห่งบูรณาการที่มีคำสอน ครอบคลุมกฎธรรมชาติทั้งฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม กฎทุกอย่างรวมกันอยู่ภายใต้กฎธรรมนิยาม

ศาสนากับวิทยาศาสตร์

เพราะฉะนั้น ไอน์สไตน์จึงถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาครอบจักรวาลที่สนใจทั้งเรื่องรูปธรรมและนามธรรม การสนใจศึกษาแต่เรื่องรูปธรรมทางกายภาพอย่างเดียวเป็นสุดโต่งข้างหนึ่ง การสนใจศึกษาแต่เรื่องนามธรรมทางจิตใจด้านเดียวเป็นสุดโต่งอีกข้างหนึ่ง พระพุทธศาสนาหลีกเลี่ยงสุดโต่งทั้งสองข้างโดยดำเนินตามทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา นั่นคือพระพุทธศาสนาสนใจศึกษาทั้งความจริงฝ่ายรูปธรรมของวิทยาศาสตร์และความจริงฝ่ายนามธรรมของศาสนาทั่วไป

ไอน์สไตน์เห็นว่าศาสนากับวิทยาศาสตร์ควรพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เขากล่าวว่า *“วิทยาศาสตร์ที่ไม่มีศาสนาย่อมพิกลพิการ ส่วนศาสนาที่ไม่มีวิทยาศาสตร์ย่อมมืดบอด”* (Science without religion is lame, religion without science is blind) หมายความว่า วิทยาศาสตร์ที่ไม่ยอมรับคุณค่าทางศาสนาจะขาดศีลธรรม ทั้งนี้ เพราะวิทยาศาสตร์ศึกษาแต่ความจริง ขณะที่ศาสนาศึกษาเรื่องความดี ถ้าวิทยาศาสตร์ละทิ้งศาสนาก็จะขาดศีลธรรม เมื่อขาดศีลธรรมก็เท่ากับขาดทิศทาง วิทยาศาสตร์ที่ขาดทิศทางย่อมจะจับจดและไปไม่ถึงจุดหมายปลายทางเช่นเดียวกับคนง่อยเปลี้ยเสียขาที่ไปไหนไม่ได้ไกล ส่วนศาสนาที่ไม่สนใจความจริงทางวิทยาศาสตร์ ก็เหมือนคนตาบอดเพราะจะมีศรัทธามืดบอดต่ออำนาจเหนือธรรมชาติและหลงงมงายอยู่ในไสยศาสตร์

ทัศนะข้อนี้ของไอน์สไตน์สอดคล้องกับพระพุทธศาสนาที่สอนให้คนเราปรับอินทรีย์คือศรัทธากับปัญญาให้สมดุลกัน ทั้งนี้ เพราะคนที่มีปัญญาแต่ขาดศรัทธาจะเป็นคนช่างสงสัยไร้ทิศทาง ส่วนคนที่มีศรัทธาแต่ขาดปัญญาจะเป็นคนงมงาย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า ศรัทธาทางศาสนากับปัญญาทางวิทยาศาสตร์ต้องบูรณาการผสมผสานกันอย่างถูกส่วนนั่นเอง

วิธีการศึกษาแบบบูรณาการ

คำว่า **"บูรณาการ"** (integration) หมายถึง การนำสิ่งที่แยกกันมารวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนเกิดองค์รวม (**the whole**) ถ้าศรัทธาในพระพุทธศาสนากับปัญหาทางวิทยาศาสตร์เป็นไปในทางเดียวกันคือส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันก็จะก่อให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ องค์รวมนี่แหละคือบูรณาการ

เนื่องจากคำว่า **"วิทยาศาสตร์"** ครอบคลุมไปถึงศาสตร์สมัยใหม่ที่อาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์สร้างระบบความรู้ขึ้นมา เช่น ครุศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ เราจึงสามารถบูรณาการพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ด้วย

ปรัชญาการศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนศึกษาพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ การบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ช่วยทำให้คนเรา มีดวงตา ๒ ข้างบริบูรณ์ ดวงตาข้างหนึ่งคือ พระพุทธศาสนา ดวงตาอีกข้างหนึ่งคือศาสตร์สมัยใหม่ ใครที่ไม่รู้ทั้งพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่เปรียบได้กับคนตาบอด (อันธจักขุ) ใครที่รู้แต่ศาสตร์สมัยใหม่อย่างเดียวจัดเป็นคนตาเดียว (เอกจักขุ) ส่วนใครที่รู้ทั้งพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ จัดเป็นคนสองตา (ทวิจักขุ) นั่นคือมีความรู้แบบบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

การศึกษาแบบบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ไม่ใช่เป็นการศึกษาเปรียบเทียบ เพราะการศึกษาเปรียบเทียบเป็นเพียงวางสิ่งที่เราศึกษาไว้คู่ขนานโดยที่ไม่มีวันบรรจบกัน เช่น เราศึกษาศาสนาเปรียบเทียบโดยไม่คิดรวมศาสนาที่เราศึกษาเข้าด้วยกันแต่อย่างใด แต่การศึกษาแบบบูรณาการเป็นการนำสิ่งที่เราศึกษามาปรับแต่งผสมผสานกันจนก่อให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ ดังนั้น ในการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ จึงต้องมีการปรับองค์ความรู้ทั้งสองสายให้เชื่อมโยงเข้าหากัน วิธีการศึกษาแบบบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่จึงทำได้ ๒ วิธี ดังนี้

วิธีที่ ๑ ปรับศาสตร์เข้าหาพระพุทธศาสนา คือใช้พระพุทธศาสนาเป็นตัวตั้งและนำศาสตร์สมัยใหม่มาอธิบายเสริมพระพุทธศาสนา วิธีนี้ใช้องค์ความรู้ในศาสตร์สมัยใหม่มาอธิบายสนับสนุนพระพุทธศาสนาให้ดูทันสมัยและมีเหตุผลเป็นที่ยอมรับได้ง่ายขึ้น วิธีการนี้นิยม

ใช้การศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิธีที่ ๒ ปรับพระพุทธศาสนาเข้าหาศาสตร์ คือ ใช้ศาสตร์สมัยใหม่เป็นตัวตั้งและนำหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเพิ่มเติมเข้าไปในเนื้อหาของศาสตร์สมัยใหม่ ทั้งนี้ เพราะศาสตร์สมัยใหม่มุ่งแสวงหาความจริงโดยไม่สนใจเรื่องศีลธรรม การนำหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเติมเต็มให้กับศาสตร์เหล่านั้นย่อมจะช่วยให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ วิธีการนี้นิยมใช้กับการศึกษาในคณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และคณะสังคมศาสตร์ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิธีปรับศาสตร์เข้าหาศาสนา

วิชาพุทธศาสตร์ (Buddhist Studies) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พุทธวิทยาหรือพุทโธโลยี (Buddhology) นิยมใช้วิธีแรกในการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สาขาต่าง ๆ คือ ใช้องค์ความรู้ในศาสตร์ทั้งหลายมาช่วยอธิบายขยายความพระพุทธศาสนาซึ่งจะช่วยทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของคนรุ่นใหม่ได้ง่ายมากขึ้น ท่านเจ้าคุณอาจารย์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ใช้วิธีการนี้ในการเขียนหนังสือเรื่องพุทธธรรม แม้พระอรรถกถาจารย์ผู้อธิบายขยายความพระไตรปิฎกก็ใช้วิธีการนี้ในการนำเอาความรู้จากศาสตร์และปรัชญาต่าง ๆ มาอธิบายคำสอนในพระพุทธศาสนา

เราพบเรื่องราวในพระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าก็ทรงใช้องค์ความรู้จากนิติศาสตร์ในสมัยนั้นมาประกอบการบัญญัติพระวินัยในกสิภารทวาชสูตร พระพุทธเจ้าทรงใช้องค์ความรู้ด้านการเกษตรมาอธิบายธรรมแก่ชาวนาคนหนึ่งว่า *“สทฺธา พีชํ ตโป วุฏฐิ ปญฺญา เม ยุคนงฺคลํ* เป็นต้น แปลความว่า *“ศรัทธาเป็นเมล็ดพืช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ ใจเป็นเชือก สติเป็นผาลและปฏัก”* นี้เป็นการบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับเกษตรศาสตร์ นับเป็นวิธีการอธิบายพุทธธรรมโดยใช้ศาสตร์ในยุคนั้นมาเป็นเครื่องเสริมประกอบ

ผมเองได้เคยนำองค์ความรู้ในวิทยาศาสตร์สาขาฟิสิกส์มาอธิบายขยายความให้กับคำสอนเรื่องอนัตตาในพระพุทธศาสนา นักวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันได้ปฏิเสธความมีอยู่ของหน่วยที่เล็กที่สุดของสสารที่เรียกว่า อะตอม (Atom) คำว่า อะตอม ในภาษากรีก แปลว่า

ตัดแบ่งไปอีกไม่ได้ นักปรัชญาในสมัยโบราณเชื่อว่า มีอะตอมที่แบ่งย่อยไม่ได้ แต่นักวิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบันบอกว่า เราสามารถแบ่งอะตอมออกเป็นอนุภาคที่เล็กลงไปอีกเรียกว่า โปรตอน นิวตรอนและอีเล็คตรอน อนุภาคเหล่านี้มีสภาพเป็นประจุไฟฟ้าทำปฏิกิริยาต่อกัน

นักวิทยาศาสตร์ชื่อว่าเมอร์เรย์ เกลล์แมนน์ (Murray GellMann) ได้ค้นพบว่า แม้แต่อนุภาคทั้ง ๓ ชนิดของอะตอมคือโปรตอนนิวตรอนและอีเล็คตรอนยังไม่ใช่ส่วนประกอบที่เล็กที่สุดของสสาร อนุภาคเหล่านี้ ยังแบ่งย่อยลงเป็นหน่วยที่เล็กกว่านั้นเรียกว่า ควาร์ก (Quark) และเลปตอน (Lepton) หน่วยย่อยทั้งสองชนิดนี้ได้เกาะกลุ่มกันเป็นอนุภาคของอะตอม มีเรื่องน่าสนใจสำหรับชาวพุทธ เกิดขึ้นเมื่อเมอร์เรย์ เกลล์แมนตั้งชื่อกลุ่มของควาร์กประเภทหนึ่งว่า “มรรคมีองค์แปด (Eightfold Way)” เกลล์แมนบอกว่า เขาตั้งชื่อนี้ตามคำว่า “อริยมรรคมีองค์แปด (Noble Eightfold Path)” ในพระพุทธศาสนา นี่แสดงถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อนักวิทยาศาสตร์คนนี้ เมอร์เรย์ เกลล์แมน ได้รับรางวัลโนเบล สาขาฟิสิกส์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒

การที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบส่วนประกอบย่อยของอะตอมเช่นนี้ได้ช่วยยืนยันคำสอนเรื่องอนัตตาในพระพุทธศาสนา คำว่า อนัตตา หมายถึงว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีแก่นสารที่ดำรงอยู่ได้โดยลำพังตัวเอง ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งในฝ่ายรูปธรรมและนามธรรมต่างอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปฏิจจสมุปบาท ดังนั้น การค้นพบโครงสร้างที่เป็นส่วนประกอบย่อยของอะตอมได้ช่วยยืนยันความจริงของคำสอนเรื่องอนัตตาและปฏิจจสมุปบาทในพระพุทธศาสนา ผมได้พูดเรื่องนี้ไว้ในหนังสือของผมที่มีชื่อเรื่องว่า พระพุทธศาสนากับฟิสิกส์ควอนตัม : ความเหมือนที่แตกต่าง

การค้นพบทฤษฎีสัมพัทธ์ (Relativity) ของอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ได้มีส่วนช่วยอธิบายขยายความหลักปฏิจจสมุปบาท (Dependent Origination) ในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ทฤษฎีสัมพัทธ์ของไอน์สไตน์ยังช่วยสนับสนุนทฤษฎีเกี่ยวกับกำเนิดจักรวาลที่มีชื่อว่า ทฤษฎีการระเบิดครั้งใหญ่ (Big Bang Theory) นักวิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบันยอมรับกันแล้วว่าจักรวาลของเราถือกำเนิดครั้งแรกจากการระเบิดครั้งใหญ่ เมื่อประมาณ ๑๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว หลักฐานที่นักดาราศาสตร์รวบรวมได้จากการส่องกล้องดูดาวบนท้องฟ้าได้ทำให้ทฤษฎีการระเบิดครั้งใหญ่นี้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น

เมื่อส่องกล้องดูดาวบนท้องฟ้า นักวิทยาศาสตร์พบว่า ดาวฤกษ์หลายล้านดวงรวมกลุ่มกันเป็นดาราจักรหรือกาแลคซี ดวงอาทิตย์ของเราเป็นดาวฤกษ์ดวงหนึ่งที่สังกัดอยู่กับดาราจักรที่ชื่อว่าทางช้างเผือกหรือทางน้ำนม (Milky Way) ดาราจักรทั้งหลายได้รวมกลุ่มกันเป็นจักรวาลนี้ นักดาราศาสตร์คำนวณว่าจักรวาลของเราประกอบด้วยดาราจักรจำนวนหนึ่งแสนล้านดาราจักร การค้นพบนี้ช่วยให้เรายอมรับความเป็นไปได้ของคำว่า “แสนโกฏิจักรวาล” ในจูฬนีสูตรในพระไตรปิฎก

นักวิทยาศาสตร์สังเกตพบว่า ดาราจักรหรือกาแล็คซีทั้งหลายกำลังเคลื่อนที่หนีห่างจากจุดศูนย์กลาง ทุกวันนี้ก็ยังเป็นอย่างนั้น นักวิทยาศาสตร์จึงตั้งทฤษฎีว่าแรกเริ่มเดิมที เมื่อ ๑๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว ดาราจักรทั้งหลายเคยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มพลังงานที่เข้มข้นมากเหมือนกับฟองไข่จักรวาล (Cosmic Egg) เมื่อฟองไข่จักรวาลระเบิดขึ้นซึ่งเรียกว่า การระเบิดครั้งใหญ่ก็ทำให้กลุ่มก้อนพลังงานทั้งหลายแตกกระจายออกจากจุดศูนย์กลาง เมื่อแตกกระจายออกมาแล้ว กลุ่มก้อนพลังงานเหล่านั้นมีอุณหภูมิลดลงและได้ผสมผสานกันจนกลายเป็นดวงดาวและดาราจักรในปัจจุบัน การที่ดาราจักรทุกวันนี้ยังคงเคลื่อนที่หนีห่างจากกันและกันก็แสดงถึงการที่จักรวาลถือกำเนิดการระเบิดครั้งใหญ่นั้น โดยไม่มีหัตถ์ของพระเจ้าสร้างโลกเข้ามาเกี่ยวข้องแต่อย่างใด ทฤษฎีกำเนิดของจักรวาลที่นักวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่ยอมรับนี้สอดคล้องกับข้อความในอัคคัญญสูตร ตอนที่ว่าด้วยกำเนิดของโลกตามเหตุตามปัจจัยโดยไม่มีพระเจ้าผู้สร้างโลกเข้ามาเกี่ยวข้อง

เหล่านี้คือตัวอย่างของวิธีบูรณาการแบบที่ ๑ ซึ่งใช้ถ้อยคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นตัวตั้ง แล้วนำองค์ความรู้ในศาสตร์สมัยใหม่มาเป็นส่วนประกอบอธิบายเสริมเข้าไป อันจะทำให้พระพุทธศาสนาดูทันสมัยและเป็นที่ยอมรับได้ง่ายสำหรับคนรุ่นใหม่ วิธีการแรกนี้ใช้กับการศึกษาพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าพุทธศาสตร์หรือพุทโธโลยี (Buddhology) ซึ่งแตกต่างจากวิธีบูรณาการแบบที่ ๒

วิธีปรับพระพุทธศาสนาเข้าหาศาสตร์

วิธีบูรณาการแบบที่ ๒ เป็นการปรับพระพุทธศาสนาเข้าหาศาสตร์สมัยใหม่ คือ ใช้ศาสตร์สมัยใหม่เป็นตัวตั้งแล้วนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาเป็นส่วนเสริมเพื่อช่วยให้เกิดความสมบูรณ์ด้วยมิติทางศีลธรรมของศาสนา วิธีการนี้ใช้กับการศึกษาแบบธรรมประยุกต์หรือที่เรียกว่า ธรรมวิทยา หรือธรรมโมโลยี (Dhammology)

คำว่า "ประยุกต์" หมายถึง "ปรับใช้ประโยชน์" ดังนั้น วิธีบูรณาการแบบที่ ๒ ก็คือการศึกษาแบบธรรมประยุกต์ ซึ่งหมายถึงการปรับใช้ธรรมให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆโดยอาศัยศาสตร์สมัยใหม่เป็นสะพาน วิธีการนี้นอกจากจะช่วยทำให้ธรรมเป็นอกาลิโกคือไม่ล้าสมัย เพราะสามารถปรับเข้ากับวิถีชีวิตของทุกคนทุกยุคทุกสมัย แล้วยังจะเป็นการช่วยนำศีลธรรมกลับมาสู่โลกนี้อีกด้วย

ไอน์สไตน์กล่าวว่า ศาสตร์ทั้งหลายมุ่งแสวงหาความจริง ไม่ได้แสวงหาความดี ศาสตร์สมัยนี้สอนคนให้เป็นคนเก่งโดยไม่จำเป็นต้องเป็นคนดี เพราะเขาถือว่าไม่ใช่หน้าที่ของศาสตร์สมัยใหม่ที่จะสอนศีลธรรม การสอนศีลธรรมเป็นหน้าที่ของศาสนา ทุกวันนี้บ้านเมืองเต็มไปด้วยคนเก่งแต่ไม่ดี ก็เพราะไม่มีการสอนศีลธรรมในศาสตร์ทั้งหลาย

ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีหน้าที่สอนธรรมประยุกต์เพื่อใช้ควบคู่ไปกับศาสตร์ทั้งหลายสำหรับผลิตคนที่ทั้งเก่งและดีออกสู่สังคมให้มากยิ่งขึ้น

หลวงพ่อพุทธทาสเล่าว่า คนสมัยโบราณเวลาไถนาจะเทียมควายสองตัวเข้าคู่กันคือเทียมควายแก่คู่กับควายหนุ่ม ควายแก่ไม่ค่อยมีแรงแต่รู้คำสั่งเจ้าของเป็นอย่างดี ควายหนุ่มมีแรงลากไถแต่ไม่รู้คำสั่งเจ้าของ เมื่อเทียมคู่กันแล้วควายแก่ฟังคำสั่งเจ้าของแล้วเบียดควายหนุ่มให้เดินไปตามคำสั่งนั้น ภาระในการออกแรงลากไถเป็นของควายหนุ่มซึ่งเดินและหยุดตามควายแก่ การไถนาสำเร็จได้เพราะเทียมควายสองตัว ควายหนุ่มเป็นตัวแรงลากไถ ควายแก่เป็นตัวที่รู้คอยกำหนดให้เลี้ยวซ้ายเลี้ยวขวา ชีวิตที่ดีก็เหมือนการไถนาด้วยควายสองตัว ความรู้ในการประกอบอาชีพเป็นเหมือนควายหนุ่มตัวแรง ส่วนความรู้ว่าอะไรควร ไม่ควรเป็นเหมือนควายแก่ตัวรู้ ศาสตร์ทั้งหลายสอนให้คนมีความรู้ในการประกอบอาชีพ ส่วนศาสนาสอนให้คนรู้ว่าอะไรควรไม่ควร ศาสตร์สอนคนให้เป็นคนเก่ง ศาสนาสอนคนให้เป็นคนดี ถ้าทั้งศาสตร์และศาสนาร่วมมือกันในการจัดการศึกษา สังคมจะได้คนที่ทั้งเก่งและดี

ดังนั้น การสอนแบบบูรณาการสอดแทรกพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์ทั้งหลายตามวิธีที่ ๒ นี้ จึงจำเป็นสำหรับผลิตคนที่ทั้งเก่งและดีสู่สังคม ครูสามารถสอนสอดแทรกธรรมเมื่อสอนวิชาต่างๆ ในโรงเรียน นักเรียนก็จะได้ความรู้ในศาสตร์และข้อควรปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาไปพร้อมกัน ในโรงเรียนวิถีพุทธ ครูสามารถสอนนักเรียนให้ทำกิจกรรมต่างๆ อย่างมีสติและสมาธิโดยตั้งชื่อกิจกรรมนั้นว่า “แบบพุทธ” เช่น ทำสวนแบบพุทธ ทานอาหารแบบพุทธ เล่นกีฬาแบบพุทธ เล่นดนตรีแบบพุทธ

ในประเทศญี่ปุ่นมีการสอนสอดแทรกพระพุทธศาสนานิกายเซนเข้ากับวิถีชีวิตคนญี่ปุ่นได้อย่างกลมกลืน เขาใช้คำว่า “แบบเซน” กับกิจกรรมทุกอย่างที่ต้องทำอย่างมีสมาธิ เช่น จัดดอกไม้แบบเซน ทำสวนแบบเซน ชงชาแบบเซน วาดภาพแบบเซน ขี่จักรยานแบบเซน บริหารแบบเซน

ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็มีการทำหลักสูตรสร้างรายวิชาที่ประยุกต์พุทธธรรมเข้ากับศาสตร์สาขาต่างๆ ซึ่งเป็นการเสริมธรรมเสริมปัญญาเข้าไปในศาสตร์เหล่านั้น รายวิชาประเภทนี้มักลงท้ายด้วยคำว่า “เชิงพุทธ” หรือ “แนวพุทธ” เช่น เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ รัฐศาสตร์เชิงพุทธ การจัดการเชิงพุทธ พุทธจิตวิทยา ศึกษาศาสตร์แนวพุทธศาสตร์ ธรรมประยุกต์

ผมเองได้ผลิตผลงานด้านการประยุกต์ธรรมเข้ากับศาสตร์สาขาต่างๆ ไว้พอสมควร บางสาขาผมนำเสนอหลายเรื่อง ขอยกตัวอย่างผลงานที่ตีพิมพ์แล้วเพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นธรรมประยุกต์อย่างไร เช่น

ในด้านรัฐศาสตร์ ผมนำเสนอเรื่อง “พระพุทธศาสนากับความสมานฉันท์แห่งชาติ”
ในด้านวิทยาการจัดการ ผมนำเสนอเรื่อง “คุณธรรมสำหรับนักบริหาร”
ในด้านครุศาสตร์ ผมนำเสนอเรื่อง “ขอบฟ้าแห่งความรู้”
ในด้านจิตวิทยา ผมนำเสนอเรื่อง “สุขภาพใจ”
ในด้านสังคมศาสตร์ ผมนำเสนอเรื่อง “ธรรมกับความรักและการแต่งงาน”
ในด้านสิ่งแวดล้อม ผมนำเสนอเรื่อง “ธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม”
ในด้านประวัติศาสตร์ ผมนำเสนอเรื่อง “มหาราชนักปฏิรูป”
ในด้านวิทยาศาสตร์ ผมนำเสนอเรื่อง “วิทยาศาสตร์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา”

บทส่งท้าย

หลายคนอาจสงสัยว่าทำไมผมจึงพยายามประยุกต์ธรรมเข้ากับศาสตร์หลายสาขาดังยกตัวอย่างมานี้ ผมตอบได้ว่า ผลงานธรรมประยุกต์เหล่านี้เกิดจากความต้องการของผมที่จะแสดงให้คนทั่วไปเห็นว่า ธรรมมีประโยชน์ต่อชีวิตอย่างไร เนื่องจากธรรมเกี่ยวข้องกับทุกกิจกรรมของชีวิต ธรรมจึงไม่ใช่เรื่องไกลตัวแต่อย่างใด ผู้ที่นำธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันสม่ำเสมอย่อมจะเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา ผมต้องการให้คนไทยเห็นประโยชน์ของพระพุทธศาสนา ประโยชน์นั่นแหละจะรักษาพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่สังคมไทยตลอดไป และประโยชน์นั่นแหละจะรักษาวิชาพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่หลักสูตร การศึกษาของประเทศไทยตลอดกาล

ชาร์ลส์ ดาร์วิน เจ้าของทฤษฎีวิวัฒนาการได้กล่าวไว้ว่า “เผ่าพันธุ์ที่อยู่รอดไม่ใช่เผ่าพันธุ์ที่เข้มแข็งที่สุดหรือฉลาดที่สุด แต่เป็นเผ่าพันธุ์ที่ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้ดีที่สุด (the most adaptable to change)”

พระพุทธศาสนาจะอยู่รอดในสังคมใดก็ต้องปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้น ในทำนองเดียวกัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะอยู่รอดในสังคมโลกก็ด้วยการปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกด้วยการสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ความเป็นเลิศนี้จะเกิดไม่ได้ ถ้าไม่มีการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ การบูรณาการอาจทำได้ ๒ วิธี ปรับศาสตร์เข้าหาพระพุทธศาสนาและปรับพระพุทธศาสนาเข้าหาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยต้องใช้ทั้ง ๒ วิธี จึงจะบรรลุเป้าหมายตามปรัชญามหาวิทยาลัยที่ว่า

“จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม”

http://images.google.co.th/imglanding?q